

CONSIDERAȚII ASUPRA CONCEPTULUI DE PARTID POLITIC

CONSTANTIN NICA

Partidul politic constituie — alături de statul de drept, de organizațiile ce alcătuesc „societatea civilă” — una dintre instituțiile indispensabile ale sistemelor politice democratice. Partidele — simboluri ale modernității — au devenit principalele canale de participare a cetățenilor la viața publică, ele preluând, exercitând și părăsind structurile de decizie proprii puterii în conformitate cu voîntă populară. De aceea, pluralismul de partide reprezintă condiția *sine qua non* a funcționării sistemelor politice specifice democrației parlamentare. În schimb, ori de câte ori se prăbușește o democrație, una dintre primele măsuri ale noilor autorități constă în suspendarea activității acestor forțe politice și, eventual, în întemeierea de simulacre de partide care să graviteze fie în jurul unui lider, al unei junte sau al unui partid hegemon. În fine, în sens invers, inițierea de procese de democratizare într-o societate autoritară este însotită de renașterea, inițial de fapt și apoi legală, a pluralismului de partide.

Demersurile riguroase, vizând definirea partidului politic — din perspectiva științelor politice, a dreptului constituțional, a sociologiei, a filosofiei politice — se înregistrează încă din perioada în care își fac apariția primele partide în sistemele politice liberale din Europa și din America de Nord. Frecvența abordărilor asupra acestui subiect sporește pe măsură ce fenomenul partidist se extinde și se încetașenește într-un număr crescând de țări. Definițiile formulate surprind o serie de trăsături de esență ale partidului ca instituție, ca agent modern al acțiunii politice, dar ele sunt condiționate de modurile de abordare, de percepțiile asupra partidismului dintr-o etapă dată de stadiul de dezvoltare a științelor politice, de nivelul general de cunoaștere a socialului. Reluarea periodică în dezbatere a acestui concept constituie de fiecare dată un demers util, deoarece contribuțiile acumulate sunt departe de a avea statutul de certitudini proprii unei paradigmă. Definițiile relevante, propuse până în prezent, dezvăluie o anumită încărcătură de conținut și un anumit mesaj, în cazul autorilor care au avut asemenea preocupări în secolul al XIX-lea, și o altă încărcătură de idei, o altă semnificație, în cazul specialiștilor care s-au pronunțat în această problemă în cea mai mare parte a secolului al XX-lea, în deschiderea secolului al XXI-lea.

— *Debuturile investigațiilor.* Primele reflectări relevante, consemnate încă de la începutul secolului al XIX-lea, datează din etapa când se înfiripă partidele moderne. Contribuțiile cele mai reprezentative le aparțin îndeosebi lui Benjamin

Constant și lui Alexis de Tocqueville. Demersurile timpurii datorate acestora aveau să dezvăluie și dificultățile de decodificare a esenței partidului, dificultăți ce persistă, într-o formă sau alta, până în zilele noastre.

Benjamin Constant oferă cea dintâi perspectivă conceptuală asupra partidului politic, pe care o plasează într-un cadru explicativ mai dezvoltat, el identificând partidul cu un „exponent de ideal“ sau cu un „purtător de cuvânt“ al unei doctrine ori al unei strategii de acțiune politică. „Un partid (...) desemnează o reunire de oameni care profesează aceeași doctrină politică“¹. „Partidul“ — cuvânt căruia francezul îi conferă o accepție defavorabilă — inspiră interes membrilor, simpatizanților și susținătorilor, dar generează o mare neîncredere în rândurile acelora care nu se simt atrași de o anume doctrină. *Idealurile* partidelor moderne sunt extrase, în principal, din principiile libertății, libertatea — o adevărată profesiune de credință pentru partid — având acea forță de atracție ce va reuni națiunea². Opinia sa va fi prevalentă o bună parte a secolului al XIX-lea, deoarece Franța — un adevărat laborator de experiențe politice pe linia democratizării — va oferi sugestii utile și învățăminte întregului continent european.

Alexis de Tocqueville vedea „partidul“ — în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea — ca pe un „factor al democrației“, care — spre deosebire de „associațiile civice“ — urma să lupte pentru putere și să o exercite. În opinia sa, partidul influențează — prin natura și caracteristicile sale — esența oricărei societăți democratice moderne, căci este exponentul suveranității populare și trebuie să acomodeze interesele contradictorii din societate încât opozițiile permanente dintre diferite segmente sociale să fie menținute sub controlul instantelor politice. „Când cetățenii se deosebesc între ei în probleme care interesează în egală măsură toate grupurile dintr-o țară, cum ar fi, de exemplu, principiile generale ale guvernământului, atunci urmează să se întemeieze ceea ce eu voi numi partid propriu-zis“³. Reflecțiile sale asupra partidului se înscriu în logica explicațiilor propuse despre geneza, funcționarea și evoluția democrației moderne, partidul fiind o realitate organică doar într-o societate întemeiată pe egalitate și pe libertate. Egalitatea dintre toți oamenii ce aparțin unei comunități naționale se referă la absența diferențelor ereditare de condiție, la absența oricărora restricții privitoare la accesul oricărui individ la orice profesie, la orice ocupație sau demnitate publică. Egalitatea dintre oameni atrage și propune libertatea, căci libertatea nu poate exista, într-un mediu societal întocmit pe inegalitate. Egalitatea și libertatea devin puncte de sprijin ale democrației, ale viziunii sociale din societatea modernă, în care valorile egalității, libertății, ale suveranității poporului, ale participării sunt protejate de instituții ale statului și de către *instituții nestatale*, îndeosebi de către partide, care își propun să împiedice arbitrariul, insecuritatea, abuzul, puterea absolută, puterea corupei, puterea tiranică. Partidele se numără printre cele mai active instituții care au menirea să acționeze pentru a pondera puterea prin intermediul puterii.

Aceste poziții — elaborate în epoca marilor confruntări de idei dintre exponentii restaurației și cei ai perspectivei liberale — reflectă disputele privitoare la modelul de societate și de organizare politică dintre teoriile liberale și tezele conservatorismului intolerant. Conceptualizările asupra partidului politic din aceas-

tă perioadă — inspirate din modelul politic britanic — aveau să influențeze mult timp elaborările teoretice, în a doua parte a secolului al XIX-lea și în primele decenii al secolului al XX-lea, trădând o anume angloomanie. Analiza conceptuală asupra partidului s-a concentrat pe durata a peste un secol asupra ansamblului de idei politice pe care le promovau forțele politice — ținând, cu precădere de liberalism și de conservatorism —, asupra luptei pentru putere, asupra organizării adecvate pentru a purta o asemenea luptă, pentru a câștiga și a menține puterea.

— Conceptualizări și demersuri din prima parte a secolului al XX-lea.

Perspectiva datorată lui Benjamin Constant și lui Alexis de Tocqueville se regăsește vizibil în conținutul principalelor abordări din prima parte a secolului al XX-lea, pe care le-au întreprins: Moisei Ostrogorski, Roberto Michels, Lord Bryce, Max Weber, Arthur N. Holcombe, E. Schattschneider și alții. Acești cercetători definesc, în esență, partidul ca „factor de autoritate“, ca protagonist al confruntărilor politice desfășurate în legalitate, sub privirile corpului social. În afară de conceptualizări explicite, autorii enumerați formulează și interogații cu privire la natura partidului/partidelor, la rolul și funcțiile acestora. În general, partidele sunt înțelese ca *organizații* — în sens sociologic — care au ca scop fundamental lupta pentru a accede la putere, pe care o concep și o desfășoară în limitele cadrului constituțional, pe față, întemeindu-și accesul la guvernare doar pe baza consimțământului majoritar al corpului social structurat în corp electoral.

Moisei Ostrogorski îmbină, în demersul său, ideile și considerațiile despre „partidul-mașină“, despre „partidul-aparat“ cu judecăți de valoare de factură moralizatoare, cu utile aprecieri de tip normativ-civic. În viziunea sa, partidul reprezintă o „instituție politică“ de încadrare a personalului ales și a alegătorilor, instituție dominată — în esență și în funcțiile sale — de structurile organizatorice. Deși fenomen parțial, instituția partidului trebuie privită cu circumspecție în sistemele democratice, deoarece puterile organizației riscă să devină exorbitante, să se detașeze de corpul social care justifică existența unui partid sau a altora și să sacrifice drepturile cetățenilor. „Partidul ca antreprenor general al numeroaselor și variatelor probleme de rezolvat, existente în prezent și în viitor, va face loc unor organizații speciale, limitate la obiective particulare. Acest tip de partid va înceta să fie un amalgam de grupări și de indivizi reunii în virtutea unui acord fictiv și, în locul său, va apărea o asociere a cărei omogenitate va fi asigurată prin scopul său unic, strict delimitat. Partidul care își va menține membrii ca într-o menghină, o dată ce aceștia își fac intrarea în cadrul său, va ceda locul grupărilor care se vor forma și se vor constitui liber în funcție de problemele mereu schimbătoare ale vieții și de jocul de opinie pe care acestea îl vor antrena“⁴.

Max Weber a elaborat, tot în debutul secolului al XX-lea, o interesantă definiție a partidului, care a rămas și rămâne punctul de pornire sau, cel puțin, de raportare aproape obligatorie — fie pozitivă, fie negativă — pentru numeroase expozeuri ale științelor politice de aproape un secol. În studiul său, intitulat *Partidul*, publicat în anul 1918, acesta conchidea că „partidul politic“ reprezintă

o „asociație de oameni liberi“, „voluntar constituită“, necesară într-o societate modernă, democratică, asociație ce se coagulează în jurul unui program relativ stabil, ce enunță un număr de obiective ideale și/sau materiale⁵. Obiectivul acestei asocieri este acela de a-și conduce liderii la putere, de a asigura militanților anumite avantaje decurgând din politica guvernamentală, din ocuparea posturilor din administrație, de a oferi susținătorilor anumite beneficii. „Termenul de «partid» — afirmă Max Weber — va fi folosit pentru a desemna relații sociale de tip asociativ, o apartenență întemeiată pe o recrutare bazată pe opțiune liberă. Scopul său este de a adjudeca puterea pentru cadrele de conducere din interiorul grupului instituționalizat și de a realiza, prin intermediul acesteia, un anume ideal sau de a obține avantaje materiale pentru militanți“⁶. Partidul are ca rațiune de a fi de a prelua, de a exercita și de a păstra puterea, obiectiv care, în sfera politică, reprezintă ceea ce, în sistemul economic, constituie profitul.

Optica lui Max Weber — de răsunet la acea dată, adică imediat după războiul dintre anii 1914–1918 — a fost, totuși, marcată de realitatea politico-socială și culturală dată, o realitate irepetabilă. Pe de altă parte, viziunea sa — faimoasă și de succes în epocă — datorită capacitatei autorului de a se detăsa de aspecte comune, ca și de manifestări derutante, marginale sau efemere ale fenomenului — rămâne și ea legată de tradiția culturală și spirituală a secolului al XIX-lea, de deprinderile metodologice din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea proprii instituționalismului, profesat de sociologia politică, de dreptul constituțional, de primii titulari ai catedrelor de științe politice, de stadiul acumulărilor teoretice din principalele ramuri de știință, care investigau dintr-o perspectivă globală sau parțială, cu finalitate teoretică sau aplicativă — fenomenul politic. *Partidul* rămâne atât o „mașină“, un „aparat“, menit să preia puterea pentru un grup din vârful ierarhiei acestei organizații, dar pe care trebuie să o exercite și prin raportare la voința corpului social în întregul lui, la voința națională. În același timp, definirea acestuia ca asociație nu operează distincția necesară dintre partid — ca realitate specifică modernității — și alte tipuri de grupări umane cu vocație politică, pe care unele popoare le-au cunoscut în antichitate și/sau în evul mediu.

Dacă Moisei Ostrogorski și Max Weber sunt frecvent citați — indiferent dacă sunt sau nu sunt citiți — în aceeași perioadă cu ei — practic la aceeași răscrucie dintre secole — au trăit și au cercetat fenomenul partidist Lord Bryce și Roberto Michels. Comunitatea științifică a secolului al XX-lea datorează acestor personalități reflecția riguroasă, efectivmeticuloasă asupra dimensiunilor conceptuale ale partidului. Scrierile și perspectivele euristice ale acestora asupra partidelor politice inaugurează efectiv cercetarea acestui subiect din unghiul de vedere al politologiei, precum și al altor științe politice. Demersurile acestora dezvăluie o superioritate indiscutabilă a ordinii și a logicii discursului, un plus de rigoare și de sferă de cuprindere, de profunzime a cercetării. Roberto Michels este socotit, totuși, mai „european“ și mai „natural“. Cartea *Les Partis politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des démocraties*, pare să fie și să rămână — deși autorul ei este catalogat drept exponent al „elitismului“ tehnocrat, chiar al antidemocratismului — opera cea mai rezistentă a perioadei pe care o avem în vedere, o scriere de autoritate, iar autorul ei un cercetător de excepție, de o rară profun-

zime. Roberto Michels ne oferă — în același moment cu Max Weber, chiar devansându-l cu câțiva ani — aceeași imagine despre partid, anume ca organizație dominată de conducerea sa. „Partidul, ca formațiune exterioară, vizibilă, ca mecanism sau mașină, nu se identifică în mod necesar cu ansamblul membrilor înscriși, și, cu atât mai puțin, cu clasa. Devenind un scop *in sine*, atribuindu-și scopuri și interese proprii, el se detașează treptat-treptat de clasa pe care o reprezintă. Într-un partid — se conchide — interesele maselor organizate care îl compun sunt departe de a coincide cu acelea ale birocrației care îl personifică”⁷. În conformitate cu această perspectivă, organizarea — imperativ al instituțiilor complexe —, sistemul de evidență, mecanismul de comunicare, preocuparea de a atrage continuu membri pot avea — și experiența secolului al XX-lea confirmă încă de la începuturile sale o asemenea tendință — și efecte contrare principiilor și valorilor democrației. Astfel, organizarea poate atrage după sine și biocratizarea partidului, iar biocratizarea, care este, în general, un simbol al modernității, dezvăluie, în anumite situații, și practici de confiscare a puterii de către lideri, de către grupuri ale personalului de conducere în detrimentul membrilor de rând și al votanților consecvenți. Fenomenul — cu implicații negative asupra esenței democratice a sistemului politic — se derulează aproape inherent, în parte voluntar, în parte inconștient, indiferent care ar fi procedurile aparente de distribuire a puterii. Practic, o lege sociologică acționează și consacră tendința ca într-o colectivitate organizată să apere și să se consolideze un interes aparte, „special” — distinct de voința și de așteptările corpului social —, care există în sine și pentru sine și atrage dezechilibrul, tulburări și crize în evoluția corpului social⁸. Amploarea pe care o ia organizarea devine, la un moment dat, suportul justificativ pentru constituirea unui strat de profesioniști, care se ocupă de partid, care îi asigură dezvoltarea și continuitatea. Acest grup se perpetuează în fruntea partidului prin trucări de alegeri, prin cooperare, prin prelungiri ale mandatului, prin relații de rudenie încât această pătură de la vârf se identifică efectiv cu partidul și, în cele din urmă, i se substituie.

Definițiile propriu-zise, de factură dicționar sau de genul acelora prezente în tratate asupra studiului materiei, lipsesc. Analiza — în substanță ei — insistă asupra unui cadru politic, factologic și de idei mult mai larg, „sociologic”, după opinia lui Roberto Michels. Aprecierile, considerațiile și frecvențele reflecții din carteau să ne dezvăluie capacitatea acestuia de a surprinde și de a înțelege partidul nu atât în concretelea sa și în nesfârșita sa metamorfoză, cât mai ales în profilul și în natura lui, aceea de ansamblu socio-uman coagulat și coherent, apt să-și propună cucerirea puterii și exercitarea ei pe intervale de timp cât mai lungi.

În deceniile interbelice, principalele abordări asupra acestui subiect au rămas fidele perspectivei teoretico-metodologice consacrate și au oferit câteva conceptualizări care se referă la rațiunea de a fi a partidelor politice, la funcțiile pe care acestea au datoria să le îndeplinească. Scopul fundamental al partidelor — surprins și dezvăluit în această perioadă — este acela al accesului la instanțele de guvernare, cucerirea puterii. „Un partid politic — se subliniază în acest sens — este înainte de toate o organizație care vizează să preia puterea, prin care înțelegem aici controlul asupra aparatului guvernamental”⁹.

Contribuțiile teoretico-metodologice asupra definirii partidului politic, ce datează din debutul și din prima jumătate a secolului al XX-lea, au reverberații până în zilele noastre, dar ele au fost marcate de realitățile politice, culturale, naționale ale contextului istoric dat. Viziunea despre partid ca mașină — ca organizație dominată de structurile sale de conducere —, ca și aceea despre militanți, care se constituie în cíci, care sunt dispuse să-i aclame pe șefi, corroborată cu imaginea despre membri și simpatizanți, ca simpli pioni în jurul puterii, induce ideea unui agregat sociouman complex care manipulează mulțimile. Anumiți oameni din structurile de conducere ale partidului fac din putere un scop în sine, propunându-și să nu mai părăsească instanțele de decizie, nici din cadrul partidului, nici din sfera statală: cei ce domină partidul prin trăsături personale sau prin surse financiare impun derularea vieții unui partid după reguli comparabile cu o întreprindere. „Indivizii care fac din activitatea politică principala lor preocupare, chiar dacă rămân în afara parlamentului, ajung să aibă sub control întreprinderea politică. Aceștia sunt pur și simplu «antreprenori»“¹⁰. Indiscutabil, această viziune despre partid — chiar dacă ea este mai potrivită doar unor dintre principalele tipuri de partide — reproduce fidel modelul boss-ului american, pe acela al agentului electoral britanic și pe al funcționarului din multe partide de pe platforma continentului nostru. Această imagine a fost conturată pe baza investigării trăsăturilor dominante ale realităților proprii primei jumătăți a secolului al XX-lea. Dacă am transpunem integral în contemporaneitate o asemenea perspectivă am risca să prelungim o evaluare anacronică despre partid ca instituție, deși unele tendințe de evoluție a sistemelor politice, legate de rolul tehnicienilor, al altor experți, se răsfrâng și asupra partidelor.

— *Abordări contemporane.* În ultimele cinci-șase decenii, percepția științelor politice asupra partidului s-a modificat substanțial sub influența abordărilor de tip comparativist, de tip structural-funcționalist și a evaluărilor sistematice. De asemenea, un rol important în structurarea demersurilor privitoare la conceptualizarea partidului politic l-au avut behaviorismul, anchetele întemeiate pe eșantioane de loturi de militanți, de membri de partid, de simpatizanți, de cetățeni fără apartanță politică. Perspectiva conturată după 1950 și până astăzi oscilează între evaluarea partidului ca instanță de reunire de interese determinate și prezentarea partidului ca agregat multidimensional și multifuncțional care, pe baza unei culturi politice distințe, se manifestă ca transmițător de ideologie, ca exponent și apărător de opțiuni programatico-doctrinare, ca „agent-formator“ de atitudini politice, ca „modelator“ de politici publice, ca „releu“ indispensabil comunicărilor dintre cetățeni și stat, dintre autoritățile publice și cetățeni. În a doua parte a secolului al XX-lea, transpunerea acestor noi metode de cercetare la studiul partidelor politice a modificat substanțial orizontul teoretic asupra fenomenului partidist. Partidul — conceput mai ales ca agent rațional și eficace al acțiunii politice — se preocupă de extinderea suportului social și privilegiază adaptarea rapidă și suplă — prin programe, structuri, funcții — la condițiile și particularitățile societăților dezvoltate, intens politizate și ideologizate, la specificul „pieței politice“ și al „pieței electorale“, în particular.

În intervalul ultimelor cinci-șase decenii au fost consemnate cele mai numeroase și mai subtile contribuții la conceptualizarea partidului politic, ca urmare

a interesului „programatic“ dezvăluit de principalele școli naționale de științe politice din Europa de Vest, din S.U.A., Canada, din America Latină, din Europa Centrală și de Est. Orice listă cu nume reprezentative de cercetători, care s-au evidențiat prin studiile lor asupra definirii partidului, în particular, asupra partidelor, în general, va fi, în egală măsură, revelatoare și incompletă: Maurice Duverger, Georges Lavau, Jean Charlot, Sigmund Neumann, Otto Kircheimer, Joseph La Palombara, Myron Weiner, Giovanni Sartori, Giorgio Galli, Giovanni Spadolini, Klaus von Beine și alții.

Evidențierea elementelor structurale și organizaționale ale partidului — direcție de cercetare ce se înscrie pe linia celei mai îndelungate și a celei mai răspândite tradiții de gândire — rămâne indispensabilă, atât vest-europenilor, cât și nord-americanilor. Partidul este definit mai frecvent prin asocierea organizării în vederea competiției pentru putere cu noul stadiu al modernizării politico-sociale, cu socializarea politică intensă de la vîrste cât mai frage, cu imboldul către cele mai variate segmente și categorii sociale de a accepta apartenența activă la o asemenea organizație-instituție, cu strădania liderilor de la toate nivelurile de a identifica partidul cu trăsăturile ideale sau idealizate ale unei familii politico-ideologice. Totodată, instanțele statutare ale partidului se străduiesc să propage o imagine pozitivă prin asocierea intransigenței, presupuse sau parțial reale, a organizației cu aspirația de a asigura la scară socială mobilitatea ascendentă a oamenilor, cu intenția de a întări solidaritatea socială prin folosirea rețelei de comunicare și de influențare de care dispune instituția partid în sistemul politic, în societate, refuzând orice încadrări rigide pe criterii de apartenență religioasă, etnică, lingvistică-culturală, de clasă. „Partidele actuale — apreciază Maurice Duverger, autor al unui adevărat tratat în materie, a cărui ediție întâi a apărut în anul 1952 — se definesc mult mai puțin prin programul lor sau prin clasa adenților decât prin natura organizării lor: un partid se definește ca fiind, în fond, o comunitate cu o structură particulară“¹¹. Așadar, legătura cu tradiția abordărilor instituționaliste este mai mult decât evidentă și, poate, astăzi se explică și un anume scepticism al autorului cu privire la timpul ce ar fi necesar pentru a revoluționa perspectiva explicativă. „În cincizeci de ani, poate, — consimna același autor, în aceeași carte — va deveni posibilă descrierea funcționării reale a partidelor. Pentru moment, se parcurge etapa cosmogoniilor“¹².

Contribuțiile din primul deceniu de după al doilea război mondial — când are loc reconstrucția democrației în Europa de Vest — sunt promițătoare, ca urmare a metodelor noi de abordare, proprii vizunii sistemic și abordărilor comparativiste. Astfel, problemelor de organizare li se adaugă chestiuni care țin de profilul cultural-ideologic, de identitatea spirituală, de relațiile dintre partid și principalele componente ale sistemului politic, ale structurilor socioumane: clivaje și solidaritate/încadrare politică; mobilizare și varietate de obiective; conflicte de priorități și acomodare de cerințe; mobilizare și integrare.

În a doua parte a anilor '60 politologia nord-americană ajunge să domine demersurile asupra conceptualizării partidului politic și propune o definiție detaliată, care se sprijină pe câteva criterii care caracterizează partidul în timp și în spațiu și îl individualizează față de alte forțe politice: orice partid — ca purtător

de ideologie sau ca exponent al unei anumite orientări doctrinare — propune o anumită viziune despre om și despre cadrul societal, care este expresia unei culturi politice distincte; orice partid dispune de o organizare relativ stabilă, care rezistă mai mult decât o generație de lideri; orice partid își instituie o organizare precisă de la nivel local până la nivel național, iar instanțele locale întrețin raporturi permanente cu structurile de la nivel național; orice partid este animat de voința mărturisită a cadrelor de la toate eșaloanele de a prelua și de a exercita puterea în stat, fie exclusiv, ca urmare a propriei influențe și a programului său, fie recurgând la alianțe și la acorduri de cooperare cu alte forțe; orice partid este marcat de preocuparea de a-și asigura un sprijin cât mai larg, îndeosebi cu prilejul alegerilor periodice¹³.

Partidul politic desemnează ansamblul de organizații întemeiate de „societatea civilă“ în epocile modernă și contemporană, ansamblul consacrat o dată cu recunoașterea prin norme și principii politico-juridice și filosofice a calității poporului de deținător suveran al puterii, calitate pe care și-o asumă prin influențarea și exercitarea puterii prin instituții specializate. Cu alte cuvinte, partidul politic constituie o uniune de oameni liberi din punct de vedere juridic și politic, ce se asociază voluntar pe baza comunității de convingeri și aspirații și se angajează de bunăvoie să acționeze pentru îndeplinirea lor sau în numele idealurilor asumate pentru un grup social determinat sau pentru comunitatea națională. Partidele politice sunt singurele forțe politice organizate care — în conformitate cu un anumit program politic — apără și promovează interese specifice anumitor categorii ale populației și, în acest scop, luptă deschis pentru influențarea și preluarea puterii, pentru exercitarea și menținerea puterii de stat.

NOTE

1. Benjamin Constant, *De la doctrine politique qui peut réunir les partis en France*, Paris (1-ère et 2-ème édition en décembre 1816, 3-ème édition, 1819), în: *Cours de politique constitutionnelle ou collection des ouvrages publiés sous le gouvernement représentatif* (Avec une *Introduction* et des *Notes* per Edouard Laboulaye), tome second, Paris, Librairie de Guillaumin et Cie, 1861, p. 285.
2. *Ibidem*, p. 293.
3. Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, tome deuxième, seizième édition, Paris, Michel Lévy Frères, Éditeurs-Librairie Nouvelle, 1874, p. 4–5.
4. Moisei Ostrogorski, *La Démocratie et l'organisation des partis politiques*, tome II-ème, Paris, Calmann-Lévy Éditeur, 1903, p. 618–619.
5. Max Weber, *Le Savant et le politique*, Paris, Éditions Plao, 1970, p. 154–155.
6. *Ibidem*.
7. Roberto Michels, *Les Partis politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des démocraties*, Paris, Ernest Flammarion Éditions, 1914, p. 294.
8. *Ibidem*.
9. Eric Schattschneider, *Party Government*, New York, Halt, Richart and Winston, 1942, p. 35.
10. Max Weber, *op. cit.*, p. 155.
11. Maurice Duverger, *Les partis politiques*, septième édition, Paris, Librairie Armand Colin, 1969, p. IX-X.
12. *Ibidem*, p. 8.
13. Joseph La Palombara, Myron Weiner, *The Origin and Development of Political Parties*, în: Joseph La Palombara, Myron Weiner (edited by), *Political Parties and Political Development*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1972, p. 6.